

**Egy zala megyei nemes árva fiú ellátása
a 18. században**

Jelige: Lázár

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3.
1. Zala megye rövid története.....	5.
2. A Móricz család.....	9.
3. A nemes árva „mindennapjai”.....	15.
3.1. Az iskolás Lázár taníttatásának költségei.....	16.
3.2. „A ruházkodásra fölöttébb kényes Lázár”.....	18.
3.3. Lázár otthona Petrikeresztúron.....	23.
3.4. Móricz Lázár nyugtái.....	29.
Összegzés.....	31.
Felhasznált irodalom.....	33.
Levéltári források.....	35.
Internetes hivatkozások.....	36.
Mellékletek.....	37.

Bevezetés

Zala megye kicsi falujában, Zalaváron élek. A település születésem óta fontos helyet foglal el a szívemben. A környék gazdag természeti értékeket és történelmi kincseket rejtget, ami folyamatosan kutatások céltáblája. Zala megye történelme során tömérdek emléket hagyott maga után, turisták ezreit vonzza: a keszthelyi Festetics kastély, a kehidakustányi Deák kúria és a zalavári Történelmi Emlékpark.

A legkutatottabb, legismertebb épületeken és családokon túl engem inkább az itt élő kisemberek hétköznapijai érdekelnek.

Számomra nem volt kérdés, hogy jelen dolgozatomat is lakóhelyemmel kapcsolatos témában fogom megírni. Célom volt a történelmi Zala megyét és a valaha itt élőket jobban megismerni és kutatásom tárgyává tenni.

Így akadtam a levéltári kutatásaim során egy eddig fel nem dolgozott, érintetlen egész doboznyi anyagra, amely Móricz István árvája, Lázár gyámügyi iratait tartalmazta 1787 és 1795 között. A gazdag forrásanyag és az ismeretlen fiú sorsa felkeltette az érdeklődésemet. A család Zala megyében élt, a kismanes társadalmi réteg felső szintjén. Az anyag egyre érdekesebbé kezdett válni, a számadások, nyugták, adóslevelek sorozata utalt Lázár életére. Ekkor döntöttem el, hogy feldolgozom Móricz István árvájának hozzáférhető dokumentumait.

Zala megye helytörténetének feldolgozás rengeteg kutatás témája, Benda Gyula foglalkozott e térség társadalom- és életmódtörténetével. Könyvei és tanulmányai segítettek és vezettek közelebb a 18. századi zalai nemesi léthez. Miután megismertem a helyi nemesi társadalmi viszonyokat és az árvasággal kapcsolatos szakirodalmat, több kérdés merült fel bennem a gyámügyi anyag feldolgozásának kezdetén:

Vajon mi történhetett Lázárral az apja halála után? Hogyan tudta fenntartani nemesi pozícióját? A gyám hogyan látta el az árvával kapcsolatos kiadásokat? Miből élt a fiú? Lázár gyermekkori évei alatt hogyan öltözködhetett, hol tanulhatott? Milyen házban, milyen körülmények között élhetett a fiú? Ezekre a kérdésekre kerestem a választ az anyag feldolgozása során.

A kb. 800 oldalas forrásanyagban rengeteg *quietantia*, vagyis nyugta maradt fent. Ezekből értesülünk az eladott vagy vásárolt javakról, a pontos dátumokról és az érintett személyekről. A nyugtákat dolgozatomban rendszereztem: iskola, öltözködés és lakás szempontjából. Ezekből számoltam ki, 1787 és 1795 között az árvára fordított összegeket.

A nyugták mellett találunk az apa adósságairól szóló *chartabiancákat*, Móricz Lázár saját kezű aláírásával ellátott nyugtákat, a Vármegyéhez címzett leveleket, számadásokat, kimutatásokat. A dolgozatban kizárólag az életmóddal kapcsolatos iratanyagot dolgoztam fel, a gazdasági témájú bőséges és gazdag forrásanyag nem fért bele munkám kereteibe. A nagyszámú dokumentum magyarázata, hogy a gyámnak pontosan el kellett számolni az árva minden krajcárjával. A kor szokásos gyámsági visszaélések ellenére, mondhatom, hogy Egeghy János tutor kiválóan, pontosan látta el Lázár gazdaságának irányítását, vállalta Lázár taníttatását és öltöztetését. A gyám nélkül, Lázár valószínűleg nem lehetett volna az a nemes ifjú, akit megismertünk. Lázár tanult, a gazdaság pedig működött.

Dolgozatomban egy Zala megyei kishemes árva fiú életét, az iskoláztatására, öltözködésére fordított költségeket kívánom bemutatni.

1. Zala megye rövid története

Honfoglaló őseink a történeti adatok és a régészeti leletek tanúsága szerint a később Zalának nevezett területet, amely a Balaton északi partjától a Drávaig terjedt, fokozatosan szállták meg. Megyénk, amely 1000 körül alakulhatott ki, először az 1009. évi, a veszprémi püspökség részére készült adománylevélben bukkan fel. Első neve nem Zala, hanem Kolon volt, és ekkor a mai Somogy megye területére is kiterjedt. A megye és első központja nevét első ispánjáról kapta. A 12. század első felében jelenik meg a forrásokban a Zala név, és kapja az ispáni központ a Zalavár nevet.¹

Az 1470-80-as években a király által a főnemesség soraiba emelt zalai családok nagyszabású építkezésekbe, birtokközpontjaik kiépítésébe kezdtek. A fellendülésnek az 1526-os mohácsi csatavesztést követő események vetettek véget. A török sereg kiűzése után megnyílt a lehetőség az ország, benne Zala megye újjáépítésére. 1715-ben rendelte el a LXXXVII. törvénycikk Zala és Somogy szétválasztását, amelyet még 1596-ban egyesítettek. A 18. század folyamán nagy ütemben folyt a templomok helyreállítása, építése. Zala megye mai területén 118 műemlék-templomot tartunk számon, ezek közül 54 épült 1750-1800 között. 1750 táján gyorsan gyarapodott a mezőgazdaság, új növények terjedtek el, új termelési módszerek jelentek meg. Kedvezőtlen földrajzi helyzete miatt, Zala megye nagyobb része a polgári fejlődés periférikus területévé vált és lemaradt a dunántúli megyék többségétől. A század második felében e tájon is nagy áttörést hozott a vasút, amely első szerelvénye 1890-ben gördült be a megyeszékhelyre.²

Az első világháború megakasztotta a gyarapodást. A Trianoni békeszerződéssel két járás - a csáktornyai és az alsólendvai - kiszakadt a megyéből, Nagykanizsa pedig elvesztette balkáni piacainak nagyobb részét. A táj a két világháború között megmaradt agrárterületnek. Szinte az egész megye számára fellendülést ígért az 1937-től sikeres olajkutatás. A feltárások főleg Göcsejben hoztak eredményt: Lispén, Lovászipan, majd Nagylengyelben. A második világháború a megye lakosságát is sok szenvedéssel gyötörte, de a gyorsan átvonuló front nagyobb károkat nem okozott.³

A szocialista időszak rendkívül gyors változások eredményét mutatta. Megindult az iparosítás, a beszolgáltatás, amivel alapvetően átalakult az itt élő emberek életmódja. A fejlődés olyan mértékű volt, hogy fél évszázad alatt, a statisztikai adatok szerint, a megye

¹ Fedezze fel az 1000 éves Zalát! Szerk.: Kostyál László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2009. 7.

² Fedezze fel... i. m. 14-19.

³ Fedezze fel... i. m. 19-21.

elérte az országos átlagot. Egészségügyi ellátásban, művelődési viszonyokban a jobbak, a jövedelem körülményeiben a közepesek között tartják számon.⁴

Zala élen járt abban, hogy a szükségszerűen elhalványuló kincsekből minél többet mentsen meg: a Göcseji Falumúzeum és a Magyar Olajipari Múzeum létrehozásával, a földrajzi nevek összegyűjtésével, a műemlékvédelemmel, hagyományaink ápolásával, a zalavári Történelmi Emlékpark kiépítésével.⁵

Az ezredforduló éveit sok reménnyel és sok kétséggel élték meg a Zalában élő emberek. A nagyobb üzemek megszűntek, az ipari és mezőgazdasági termelés csökkent, riasztóvá nőtt a munkanélküliség. A népesség itt is fogyásnak indult, így sok iskola vált feleslegessé. Másutt viszont örülhetünk a fejlődés jeleinek. Zala megye falvai, városai szépülnek, Hévíz, Zalakaros, Lenti, Kehidakustány, Zalaszentgrót termálfürdői növekvő vonzerőt jelentenek. A mögöttünk hagyott tíz évszázad tanulságai az újabb kibontakozás reményét is táplálják.⁶

A dolgozatban bemutatott Móricz család történetéhez két Zala megyei település kapcsolható: Becsvölgye és Petrikeresztúr. Az apa levelein a Becsvölgyi Móricz István aláírás szerepel; a név előtt megjelenő település a születés helyére utal. A fennmaradt iratanyag szerint a család további története Petrikeresztúrhoz köthető.

Göcsej Zala megye legismertebb, legtöbbet emlegetett földrajzi, néprajzi tája. Határai pontosan nem jelölhetők ki. Ha a természetes határok szempontjából vizsgáljuk, akkor a Zala, a Válicka és a Kerka folyók által határolt, mintegy 70 községet és Zalaegerszeget, a megyeszékhelyet foglalja magába.⁷

Becsvölgye⁸ a Göcsej közepén, Zalaegerszegtől, mintegy 20 km távolságra található. A település tulajdonképpen a „szegek” települési tájának nevezhető. Eredetileg a mainál jóval nagyobb kiterjedésű volt: Novától, a Göcsej északi részétől, a „Göcsej szívéig” terjedt. A

⁴ Fedezze fel... i. m. 21-23.

⁵ Fedezze fel... i. m. 23-24.

⁶ Fedezze fel... i. m. 24.

⁷ A „szeg”-ek története. http://becsvolgye.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=66 (2012. június 8.)

⁸ A Becsvölgye név első írásos említése 1233-ból lelhető fel, a névadó család különböző alakjaiban (Bych, Bics, Böcs, Bécs) előfordulva. A Becs család a későbbiekben is itt élt: 1371-ben Becsvölgy István fia, Balázs neve olvasható egy korabeli összeírásban, de 1599-ben is több személyt említenek az iratok a Becs családból.⁸ A középkor óta volt temploma, a 16. századtól a község lényegében protestáns lett. A török kiűzése után az ellenreformáció sikereként a katolikus hívek 1718-ban visszakapták a templomot, és Milej filiája (leányegyháza) lett. Azonban Becsvölgye gyakorlatilag protestáns maradt.

névadó a Becs patak, amely a Cserta mellékágaként folyik a torkolatig. A Cserta és más mellékerei szabdalják a sajátos településszerkezetű és tagoltságú „szegeket”.⁹

A falurendszernek e sajátos formája, a „szegek” a dombtetőkön, dombháton, erdei irtástérületeken laza, szórt elrendezésben épült házak, gazdasági udvarok, településrészek. Kialakulását a természeti adottságokon kívül az idetelepült várjobbágyságok is meghatározták. A település magja egy-egy várjobbágyság eredetű kiskisnemesi udvarház lehetett. A telket a dombtetőkön, domboldalakon lévő erdők szegletéből hasították ki. Egyes magyarázatok szerint a „szeg” elnevezés innen ered.¹⁰

Így másik magyarázat szerint a „szeg” területet, helyet jelent, a „véghez” hasonlóan. 1790-ből származó adatok alapján abban az időben a következő „szegek” léteztek: Barabásszeg, Gerátszeg, Kereseszeg, Kislengyel, Kustánszeg, Paisszeg, Parasza, Salomfa, Vargaszeg és Vörösszeg. Az egyes családok nevét dűlők is jelzik: Becceg, Bánszeg, Rókaszeg, Simonszer, Takószér, valamint a ma már ismeretlen: Ábrahámsszeg, Komondorszeg és Móriscsereg.¹¹

A „szegek” egy-egy nemesi család területe, és mindegyik egy-egy birtokot jelent.¹² Elnevezésük a családnévből ered.¹³

Petrikeresztúr¹⁴ község Zala megyében, annak északnyugati részén fekszik, Zalaegerszegtől 19 km távolságra, a szlovéniai (Rédics határátkelőhely) határtól 25 km-re, a „Göcsej szívében”.¹⁵

⁹ Zala megye kézikönyve II. Magyarország Megyei Kézikönyvei. Handbook of Zala County. Szerk.: dr. Kasza Sándor. Ceba Kiadó, 1998. 56.

¹⁰ Bíró Friderika: Göcsej a 19. század elején. In: Zala megye ezer éve. Tanulmánykötet a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére. Főszerk: Vándor László, szerk: Kostyál László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2001. 142.

¹¹ http://becsvolgye.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=66

¹² Barabásszeg vagy népiesen Borbásszeg a 235 m magas hegynyúlvány gerincén épült. Nevét az 1513-ban feltűnt Barrabás családtól kapta. Mivel Becsvölgye legrégibb temploma Barabásszeg északi végén állt, ez a szeg lett a települési körzet legjelentősebb gócpontja és alakult önálló községgé. Vörösszeg neve a Vörös családtól eredt, Veres alakban 1497-ben tűnik fel. Kereseszeg, valamikor jelentékeny falu volt, ma már nem önálló település. Paizsszeg vagy népiesen Pajszeg 245 m magas dombháton húzódik végig. Ma Becsvölgye legnagyobb településrésze. Vargaszeg vagy népiesen Vergaszeg már 1490-től megtalálható a hivatalos okmányokban. Kislengyel 1256-ban az okmányokban is előfordul. 1474-ben feltűnő Komondor család egyik ága a 16. században Paysjárthó melléknévvel szerepel. Ebből rövidült a Pais név, ami gyakran szerepel az összeírásokban. 1497-ben a Veres, Itemér, Bán, Berla, Deszpót, Kéz, Adorján, Pálfi és Becsvölgyi családok szerepelnek. 1513-ban az összeírás a Barrabás, Veres, Komondor, Demeter, Takó, Gerát, Becs és Bán családokat sorolja fel. 1943-ban a települési körzet Kustánszeg kivételével újra egyesült és felvette ősi nevét.

Lásd: http://becsvolgye.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=66

¹³ Zala megye kézikönyve II. i. m. 56.

¹⁴ Írott forrásokban 1260-ban Terra de Petur névvel jelölték a falut, majd Petry, Felsupetri, Alsupetri, Kerezthwr, Petthry Kerezthwr nevekkkel szerepel. Szintén 1260-ban említik a Csőszai várföldet (a zalai vár hírnökeinek földjét nevezték Csőszinek) a határjárásban. Határos volt Milejjel (mai Milejszeg) és Ormándfölddel (mai Ormándlak). Az 1513. évi adólajstrom szerint a településen Kereszturi Jánosnak 1 adózó jobbágyság portája volt,

A török időkben a település 33 évre pusztává vált, majd ezután a lakosság lassan visszatelepült. A lakosságszám alakulása: 1696: 40 lakos, 1748: 282 lakos, 1778: 353 lakos. 1778-as adat szerint 353 fő lakott a településen, amelyből 6 református, a többi katolikus.¹⁶

Az 1770-es években „Petri Keresztúr” Milej *fiája*, temploma a Szent Kereszt tiszteletére épült, amely 1275-ben már állt.¹⁷A következő dülők tartoznak hozzá: Tekénts, Zamárszegh, Gombosszeg, Vasszegh, Győrffyszegh.¹⁸

Az 1828-as országos összeírás adatai alapján Petrikeresztúr az egerszegi járáshoz tartozik, lakóinak száma: 218 fő, akikből a kézművesek száma: 3 (1 kovács, 2 takács), az adózók száma: 60 fő, zsellérek: 30 fő. Nemesi falu, *agilisek*¹⁹ és néhány nem nemes és idetelepített zsellér lakja. A szőlők kilenced fizetéssel vannak terhelve. 1866-ban a Győrffy család kivált területéből és létrehozta Győrffiszeget. Önálló település 1948-ig volt, amikor egyesítve lett Petrikeresztúrral. Ma falurész.²⁰

ugyanitt egytelkes nemesek ekkor: Chykos János, Kereszturi Benedek özvegye, Gyerfy András, Pathay Péter és László. (A településen ma is élnek Győrfi és Patai vezetéknévvel). Lásd: A település története. http://petrikeresztur.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=63 (2012.június 8.)

¹⁵ Zala megye kézikönyve II. i. m. 345.

¹⁶ uo.

¹⁷ uo.

¹⁸ uo.

¹⁹ Az agilis olyan jobbágy, aki nemes nőt vett feleségül, illetve a nemes anyától és nem-nemes apától származó gyermeket nevezték így.

²⁰ http://petrikeresztur.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=63

2. A Móricz család

1787-ben több mint 400 ezer nemesi rangú személy élt Magyarországon, Horvátországban és Erdélyben. Az összlakosság 5%-a bírt a nemesi kiváltságokkal, vagyis minden huszadik ember nemes volt. Ez a feudális kiváltságos osztály viszont igen eltérő helyzetű rétegekre oszlott és igen széles társadalmi mezőnyben helyezkedett el.²¹

Elvileg minden nemes egyforma előjogokkal rendelkezett, úgy, ahogy Werbőczy István Tripartituma²² (1514) azt az „egy és ugyanazon” (*una eademque*) nemesség elvének hangoztatásával már annak idején leszögezte, bár a gyakorlatnak akkor sem egészen megfelelően. A valóságban ugyanis nagy különbség és távolság választotta el egymástól a nemesség különböző rétegeit, amelyek széthúzódva, széles társadalmi mezőnyben helyezkedtek el és igen eltérő módon éltek.²³

A hatalmas birtoktestek közé ékelve néhány tehetősebb középbirtokos, rengeteg egy vagy töredéktelkes kisnemes és a 42 nemesi faluban lakó földművelő parasztnemes jellemezte a 18. századi Zala megyét. Az úrbérrendezés-kori Zalában a nemesi osztály nagy többségét a paraszti módon élő, saját nemesi földjeit művelő vagy jobbágytelken ülő *kurialisták*, illetve parasztnemesek adták. Számuk több ezerre tehető, és csak néhányan tartottak közülük 1-2 úrbéres zsellért. Kisbirtokosok esetében jellemző volt a további birtokaprózódás, az elszegényedés. Zalát a hatalmas uradalmak és a középbirtok mellett a kis és törpebirtok, valamint a kurialista nemesség túlsúlya jellemezte.²⁴

1819-ben Zala megyében készült összeírásból tudhatjuk meg, hogy a megyében 19 mágnás, 62 birtokos özvegy és árva, 350 fős kiemelt csoport (gazdag birtokos tisztviselő nemes) mellett, 3900 törvényes korú férfi kisnemest írtak össze. Ez a szám a megye nemességének 90%-át adta.²⁵

²¹ Kosáry Domokos: Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867. (Magyarok Európában III. Szerk.: Glatz Ferenc.) Budapest, 1990. 96.

²² Werbőczy „Tripartitum Opus Juris Consuetudinarii Inelyti Regni Hungariae” című könyvében hazánk jogi irodalmának legnevezetesebb művét bírjuk. Első munka volt ez, mely a hazai jog egészét irodalmi rendszerbe foglalta, s mint ilyen negyedfél századon át a magyar magánjognak egyik és legfőbb kútfeje s a hazai jogtudománynak alapvető munkájaképpen használtatott; melyre a magyar törvényhozás folytonosan hivatkozik, a hazai bíróságok gyakorlata jelen századunk közepéig szakadatlanul támaszkodik; melyet a jogi praxis a maga legbiztosabb kalauzájának fogadott el; melyet a magánjogi írók lépten-nyomon követtek, és a magyar tanuló-ifjúságnak annyi nemzedéke a jog bibliájaképpen becsült és olvasott. Lásd: <http://www.kislexikon.hu/harmas-konyv.html>

²³ Kosáry D.: i. m. 101.

²⁴ Turbuly Éva: Nemesi társadalom, birtokviszonyok – Újrateremtések, nemzetiségi viszonyok. In: Zala megye ezer éve. Tanulmánykötet a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére. Főszerk: Vándor László, szerk: Kostyál László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2001. 109-113.

²⁵ Magyarország története 1790-1848. I. Főszerk.: Mérei Gyula, szerk.: Vörös Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 498.

Az alsó réteg fogalma szinte elválaszthatatlan volt a szegénységtől. A szájhagyomány a gyakori szegényes életkörülmény miatt csúfolódó versikét őrzött meg. A göcseji nemesi falukban, a „szegek”-ben lejegyzett mondóka a következő:

A lipesi nemes urak

Hosszi dűlőt szántogatnak.

Hosszi dűlő, rövid kepe,

*Nem ér újat a kenyere.*²⁶

A Zalában élő kismemesi családok egyike a Móricz família. Az általam kutatott 1787-től 1795-ig terjedő időszakból fennmaradt gyámügyi iratokból a család életéről keveset tudunk meg. Egy vármegyéhez írt levélből ismerjük az apa halálozási idejét, egy másiktól értesülünk a *tutor*²⁷ lemondásáról. Továbbá az átnézett bizonyáglevelekből és egy petrikeresztúri templom ellen indított perből ismerünk még néhány adatot. A gyámügyi iratok között lévő nyugtákban elvéve találunk néhány fontos feljegyzést a családra vonatkozóan.

Az apa, Becsvölgyi Móricz István Zala megyei kismemes volt. Nem találtam semmilyen feljegyzést arról, hogy milyen munkát végzett. A Zala megye archontológiájában²⁸ nem találtam Móricz István nevű tisztviselőt, így valószínűleg nem viselt semmilyen tisztséget. A Móriczok pontos birtokállományáról sem került elő adat.

Az anya: Kardos Julianna. Nevét az 1779. július 22-én kelt nyugtából ismerjük.

„... *Nemzetes és Vitézlő Móricz István Urtul és hitvössétül Nemzetes Kardos Julianna Asszontul...*”²⁹³⁰

Tehát Móricz Lázár anyja valószínűsíthetően Kardos Julianna volt.

Becsvölgyi Móricz István aláírását három levélen olvashatjuk. Ezek az adóslevelek 1775-ben, 1777-ben³¹ és 1784-ben készültek.

A nemességvizsgálatok³² alapján a névmutatóban szerepel a Móricz vezetéknev. Négy alkalommal történt a család ellen nemességvizsgálat:³³ 1718-ban, 1727-ben, 1728-ban és

²⁶ Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában”. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 22.

²⁷ Gyám

²⁸ Molnár András: Zala megye archontológiája 1138-2000. Zalai Gyűjtemény 50. Zalaegerszeg, 2000.

²⁹ Zala Megyei Levéltár (=ZML) IV.2. No.83. Zala Vármegye Gyámügyi Választmányának iratai (Acta orphanalia). Móricz István árvája, Lázár. Ab anno 1790.

A Móricz István árvája, Lázár című dobozban lévő gyámügyi iratanyag rendezetlen, „Fasciculus” jelzettel nincs ellátva, a kb. 800 dokumentumból csak néhányon szerepel „Numerus” jelzés. A jelzetek hiányában, dolgozatomban az első levéltári forrásnál lábjegyzetben közlöm az egész iratanyag dobozszámát, a továbbiakban csak ott jelzem külön, ahol „Numerus” számmal látták el az iratot.

³⁰ Az iratanyagból idézett részeket betűhíven közlöm

³¹ ZML IV.2. No.44.

1733-ban. Az 1717-es és 1718-as³⁴ vizsgálatban 3 generációt említenek meg Becsvölgyén: Stephanus, Nicolaus, Georgius. Az 1727-es³⁵ vizsgálat ugyanezeket a neveket említi, az 1728-as³⁶ vizsgálat Söjtörön is talál családtagot. 1733-ban³⁷ szintén Becsvölgyénél négy név van feltüntetve: Stephanus, Michael, Georgius, Nicolaus. Ezekben a vizsgálatokban olvashatjuk, hogy a Móricz család 1393-ban kapott nemesi címet, amelyet 1424-ben Zsigmond király erősített meg.³⁸

Az 1728-as vizsgálatból az derül ki, hogy Söjtörön a Móriczok az Egyedekkel együtt kapták meg a nemesi címüket.³⁹

Három darab bizonyáglevelet⁴⁰ találtam Móricz István neve alatt. Az első levél 1771. április 8-án kelt Petrikeresztúron Balogh Judit aláírásával.⁴¹

Becsvölgyi Móricz István kérésére történt a következő összeírás 1773-ban egy határvita miatt, Patai László és Domján János urakkal. Így Györffy Ferenc esküdt bécsi öllel lemérte Móricz István szántóföldjét, amely 2 hold és 3/8 rész volt. Varga Jankó felső szomszédnak 31 bécsi ölt és 2 sukk⁴² szélességű részt egy kis nyírfáig, Patai Lászlónak 31 bécsi ölt és 2 sukk szélességű részt egy vadalmafáig osztott.⁴³

Az apa 1786-ban halt meg, így fia, Lázár árvaságra jutott. A fiú életkorára vonatkozó pontos adatot nem találtam, annyi tudható biztosan, hogy 1793. április 8-án 6. osztályos

³² ZML IV.1e2. Nemességvizsgálatok. (Investigatio Nobilium)

³³ Az első nemességvizsgálatok valójában a tervbe vett állandó katonaság felállításának finanszírozását (1715:8 törvénycikk) célozták. A kormányzatnak ugyanis érdekében állt a nemesség soraiból megadóztatni mindazokat, akiket a korábbi törvények alapján meg lehetett adóztatni. Tudni akarták, mely nemesek mentesülhetnek az adó alól, melyek nem. E cél szülte azokat a nemességvizsgálatokat, amelyeket III. Károly 1723. április 10-én az egész országra kiterjedően elrendelt. Egyes vélemények szerint a rangbitorlás és a nemesi jogokkal való visszaélések vezettek a vizsgálatokhoz. Ez azonban csak ürügyként szolgált, a valódi cél az adóalanyok szaporítása volt. Az első, 1726-ra befejeződött vizsgálat a kívánt célt nem érte el, így 1732-ben újabb vizsgálatot kellett elrendelni. A vármegyék egy év alatt elkészültek a második vizsgálat eredményével, de az udvart ez sem elégítette ki. 1754-55-ben fejeződött be a harmadik vizsgálat, amelynek eredménye egy országos nemesi összeírás lett. Ebben az összeírásba feljegyezték mindazon nemesek nevét, akiknek nemessége a próbát kiállta, és legfelső helyen igazolást nyert.

Lásd: http://demeczky.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=67 (2012. július 2.)

³⁴ ZML IV.1e2. 1717-1718. F.1 No.3.

³⁵ ZML IV.1e2. 1727. F.1 No.5.

³⁶ ZML IV.1e2. 1728. F.1. No.9.

³⁷ ZML IV.1e2. 1733. F.2. No.1.

³⁸ ZML IV.1e2. 1717-1718. F.1. No.3.

³⁹ ZML IV.1e2. 1728. F.1 No.9.

⁴⁰ Litterae testimoniales: hiteles tanúsítvány, melyben a vármegyei közgyűlés igazolta, hogy a kérelmező személy a nemesi rend tagja. A más vármegyébe költöző nemességet a befogadó vármegye a bizonyáglevél alapján hirdette ki és iktatta a nemesek sorába.

Lásd: <http://lexikon.katolikus.hu/B/bizony%C3%A1glev%C3%A9l.html> (2012. július 2.)

⁴¹ ZML. IV.1u. Bizonyáglevelek (Testimoniales) 1597-1787. F.16. No.36.

⁴² Régi hosszsmérték. Nagysága több emberi testrészt nagyságán alapul. Egy sukk a két ököl és az egymás felé fordított, összeérő két hüvelykujj együttes hosszával egyenlő. Nagysága vidékenként változott; főleg az ácsok, asztalosok, kovácsok használták. Lásd: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-1346.html>

⁴³ ZML IV1u. F.17. No.3.

gimnazista volt. (1. sz. melléklet) Korszakunkban serdült, nemes ifjú. Lázár anyjára vagy további testvérekre nem találtam utalást. Az 1790. július 15-én kelt Szalai Mátyás egerszegi kirurgus⁴⁴ által kiadott levélből, nyugtából értesülünk az apa haláláról. (2. sz. melléklet)

„Alább irt alázatosan jelenti, hogy az el mult 1786-dik esztendőben meg halálozott Keresztúron lakozó néhai Istenben boldogult Nemzetes Móricz István Úr...”⁴⁵

1786. október 18-án Szalay Mátyás kirurgus 6 forint 20 krajcárt⁴⁶ kért a patikában vásárolt gyógyszerekért és a kezelés költségéért, amelyet a beteg Móricz Istvánra fordított. A kért összeget a gyám 1790. szeptember 11-én fizette ki.

Eghegy János lett Lázár gyámja. Zala megye tisztviselőjeként járási esküdtként dolgozott.⁴⁷ A források néhányszor Majosfai⁴⁸ Eghegy Jánosnak nevezik.

Az 1794. október 18-án a vármegyének küldött levélből tudjuk meg, hogy mióta viseli az árva gondját. (3. sz. melléklet) Ebben a levélben Eghegy lemondott. 1787 szeptemberében rendelte ki őt a Dunántúli Királyi Kerület, a meghalt Móricz István árván maradt fiának, Lázárnak gyámjául. A Werbőczy által írt Tripartitum szerint háromféle árvaságot különböztethetünk meg⁴⁹; Lázár esete a rendelt gyámság csoportjába tartozik. Az apai végrendelet hiányában elképzelhető az is, hogy a Dunántúli Királyi Kerület a végrendeletben az apa által megnevezett gyámot jelölte ki. Móricz István egyik adósleveléből derül ki, hogy írt végrendeletet, azonban az általam feldolgozott doboznyi irat között nem találtam meg.

Eghegy János kéri a vármegyét, hogy 1795 januárjától lemondhasson a gyámságról, lábainak rossz egészségi állapotára hivatkozva.

„...ezen folyó 1794-ik esztendőben lábomnak annyira megromlottam, hogy még a magam csekély gazdaságomnak gondviselésére ezen nyavalámbul Tekintetes Nemes

⁴⁴ Seborvos. Görög eredetű szó ('kézzel működő'); elavult. Régen alacsonyabb képzettségű, sebek ellátására és kezdetleges műtétekre illetékes orvos volt. Lásd: <http://meszotar.hu/keres/kirurgus>

⁴⁵ ZML IV.2. No.25.

⁴⁶ 1753. szeptember 21-én a bajorokkal egyforma pénz veretésére került sor, aminek konvencióos pénzrendszer⁴⁶ lett a neve. Ez 1856-ig maradt érvényben. Egy konvencióos forint=3 húszas (20 krajcár)=60 krajcár. Lásd: Dányi Dezső-Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 61.

⁴⁷ A törvényszéki esküdtek, vagy ülnökök (assessor) a nemesi vármegye keletkezésétől kezdve segítették a szolgabírákat bíraskodási feladataikban. Az esküdtek 1773-ig nem kaptak rendes fizetést. Javadalmazásuk a tényleges munkával töltött idejükkel arányosan alakult. Napi díjuk az ülnökök esetében 2 forint, a szolgabírák melletti, igazgatási feladatokban közreműködőké pedig 75 krajcár volt. Jövedelmük azonban a vármegyétől kapott napidíj felett az „ügyfelektől” különböző jogcímenek kapott díjakkal egészült ki. Ez az utóbbi alkalmanként meghaladta vármegyei juttatásukat.

⁴⁸ Majosfa vagy Salomfa, Becsvölgye településrésze

⁴⁹ A feudális jog háromféle gyámi jogot ismert el:

1. a végrendeleti gyámságot, amely a szülők akaratán érvényesült;
2. a természetes és törvényes gyámságot, amely rokoni-vérségi kötelékeken alapult;
3. a rendelt gyámságot, amikor a végrendelet és rokonok hiányában a gyámot az uralkodó jelölte ki.

Lásd: Horn Ildikó: Nemesi árvák. In: Gyermekek a kora újkori Magyarországon. Szerk.: Péter Katalin. Budapest, 1996. 51-64.

*Vármegye éppen elégtelen vagyok, mely okbul már az Tekintetes Nemes Vármegyének elégtelenségemet alázatos instantiam által jelenteni, és egyszer is mint az tutorságot resignalni kéntelenyettettem is.*⁵⁰

A lemondó levélben arról is beszámolt, hogy a számadást elkészítette, egyetlen hiányossága, hogy az 1794. esztendőre a cselédek még nem fizette ki.

Az 1794. december 15-én tartandó Zala megyei közgyűlésen⁵¹ tárgyaltak Egeghy János és Móricz Lázár ügyéről. 1795. január 1-től 1797. január 1-jéig a legtöbbet ígérő Fitos György esküdt úrnak árendába adták a petrikeresztúri ingó és ingatlan javakat. Erről bizonyáglevél készült 1795. január 5-én; öt pontban szabták meg a feltételeket.

Fitos Györgynek évente 232 forint 30 krajcár készpénz árendát kell befizetnie, felét 116 forint 15 krajcárt Szent György napkor, a másik felét pedig Szent Mihály napkor. A második pont szerint a házat minden hozzá tartozó épületével együtt meg kell tartania, a szénát és szalmát az árva javainak javíttatására kell fordítania. A harmadik pontban leírják, hogy a földben lévő vetésről, vonós és rideg marhákról, birkákról, sertésekről, szalmáról, gabonáról, borról, boros hordókról, gazdasági és házi eszközökről összeírás fog készülni, amelyet két-két év múlva az *árendátornak*⁵² pontosan vissza kell szolgáltatnia. Ha bármiben kár vagy hiány lenne, akkor annak a megbecsült értékét kell megtérítenie. A negyedik pont fogalmazza meg, hogy ha a két év alatt a szőlőhegyi vagy más termésben kár lenne, akkor azt fel kell becsültetni, aminek a felét az árendátor, felét pedig a tulajdonos köteles az árenda összegébe beleszámolni. Ha pedig a marhákban lenne bármilyen veszteség, annak a bőrén kívül mással nem tartozik az árendátor. Az ötödik pont mondja ki, hogy a bérlő a zágorhidai⁵³ pusztákat legeltetésre, az itt lévő erdőt faizás céljára használhatja. Fűtő és építő fát a saját hasznára fordíthatja. Azonban Zágorhidán további két árendátor bírt földet, Fitos György a tőlük származó árenda pénzen felül tartozott fizetni az árvának.

⁵⁰ ZML IV.2.

⁵¹ A megyei igazgatás központi szerve a közgyűlés (generalis congregatio) volt, amelyet évente 6-12 alkalommal hívtak össze. Létezett a megyeinek szorosan alárendelve járási igazgatás is, élén a szolgabíróval, ez azonban a 18. század második feléig döntően szóbeliségen alapult, csakúgy, mint az egyes mezővárosok és falvak igazgatása. Ugyancsak a 18. század második felétől vált általánossá egy-egy konkrét ügyben a közgyűlés által kinevezett bizottságok, deputációk kiküldése, amelyek a közgyűlésnek tartoztak beszámolni. A közgyűléseken és törvényszékeken az alispán, vagy helyettese elnökölt. Jelen voltak a jegyzők, a szolgabírák egy-egy beosztottjukkal, az uradalmak képviselői alispánokkal és többnyire az adószedők is.

Lásd: Molnár A.: i.m. 35-36.

⁵² Azoknak az elnevezése, akik egyénileg vagy csoportosan (pl. valamely település) ingatlan javakat béreltek. Az árendasság fogalma a 17. század első harmadában alakult ki. Az árendás a tulajdonossal szerződéses (contractus) bérleti viszonyban állt. Általában évente fizette a tulajdonosnak a bérlemény után járandó hitelösszeget.

Lásd: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-345.html> (2012. június 30.)

⁵³ Ma Nova településrésze. Nova 30 km távolságra fekszik Zalaegerszegtől.

1795. január 6-án ment ki Lochuk László főbíró és Takó György esküdt a petrikeresztúri házhoz, amit ezután a teljes gazdasággal együtt Fitos Györgynek árendába adtak. Az erről szóló levél végén az olvasható, hogy Kovács Kristóf táblabíró szerették volna új gyámnak kijelölni, de ő több okra hivatkozva nem vállalta. Más gyámot azonban nem találtak Lázár számára.

1795. január 8-án kelt az az inventárium, amelyet az árendába adás előtt készítettek. Az ingó javakat jegyezték fel, amiket két év múlva kell Fitos Györgynek visszaadnia. Ebből a feljegyzésből ismerjük meg Lázár petrikeresztúri otthonát, a házat, a hozzá tartozó épületekkel, állatokkal és a szerény berendezéssel. (4. sz. melléklet)

Lázár további életével kapcsolatban is folytattam kutatást, ami sajnos nem járt sikerrel, az 1795-ben és 1796-ban készült közgyűlési jegyzőkönyveket átnézvén, a névmutatóban szerepelt Móricz Lázár neve, azonban a hozzá tartozó iratanyag hiányzik. Annyi feltételezhető, hogy a vármegye nem fogadta el a tutor lemondását, mert az általa készített számadásokon 1796. március 29-i dátummal Egeghy János aláírása tutorként szerepel.

3. A nemes árva „mindennapjai”

Főszereplőnk, Móricz Lázár árva nemes fiú. Mindenképpen szükséges röviden áttekintenünk és megvizsgálnunk a 18. század végén élő gyámügyi jogokat. Ebben a században is, miként a kora újkorban nagyon sok volt az árva. Sok anya halt meg a szülőágyon, a háborús veszteségek, a járványok, az általános higiéniai viszonyok következtében sok gyermek maradt árván. Így ezekben az évszázadokban az árvaság mindennapos probléma volt. Mi történt akkor, ha az egyik szülő, vagy netalán mindkettő meghalt? Ki nevelte tovább az árván maradt gyermeket? Hogyan akadályozták meg, hogy az utódok kihulljanak szüleik által elért társadalmi színvonalból, a meglévő vagyont hogyan tudták megtartani? Milyen segítséget adhatott az árváknak a jog? Hogyan élhetett egy árva a mindennapi életben? Ezekre a kérdésekre keresem a válaszokat.⁵⁴

Nagyon fontos volt, hogy a család ne veszítsen azokból a társadalmi, anyagi pozíciókból, amelyeket már elért. Az árván maradt kiskorú gyermekek megélhetését, neveltetését, jogait biztosítani kellett. A Werbőczy Hármaskönyvében⁵⁵ tükröződő jogfelfogás szerint minden serdületlen gyermeknek gyámság alatt kell állnia.⁵⁶

A feudális jog háromféle gyámi jogot ismert el:

1. a végrendeleti gyámságot, amely a szülők akaratán érvényesült;
2. a természetes és törvényes gyámságot, amely rokoni-vérségi kötelékeken alapult;
3. a rendelt gyámságot, amikor végrendelet és rokonok hiányában a gyámot az uralkodó jelölte ki.⁵⁷

A gyámi tevékenység igen jövedelmező volt, a nagy hasznot a birtokok kezelése hozta. A tisztviselők jelenlétében leltárt kellett készíteni az átvett javakról. A leltárt nagyon sokszor pontatlanul vagy egyáltalán nem készítették el. A birtokok évi jövedelmét a gyám sokszor a maga hasznára fordította.⁵⁸

Ezért minden szülő olyan gyámot kívánt választani, aki nem áhítozott az árva javaira, nem kellett félni attól, hogy azt saját hasznára fordítja. Mindenképpen fontos volt, hogy a gyám az árva vármegyéjében lakjon, tehát helyben legyen. Kötelesek voltak az ilyen rendelt

⁵⁴ Horn Ildikó: Nemesi árvák. In: Gyermek az kora újkori Magyarországon. Szerk.: Péter Katalin. Budapest, 1996. 52.

⁵⁵ Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve. Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990.

⁵⁶ Horn I.: i. m. 51-64.

⁵⁷ uo.

⁵⁸ uo.

gyámok a fő- vagy az alispán előtt vagy a vármegyének egy vagy két szolgabírája előtt az árva összes vagyoni tárgyáról és javáról leltárt, lajstromot készíteni, az időközben beszedett termésekről és hasznairól számadást volt köteles tenni. Az illetéktelenül tett kiadásokért az árva törvényes kora után köteles számot adni.⁵⁹

Zala megyében a közgyűlési iratoktól elkülönítve gyűjtötték a gyámsági ügyben hozott határozatokat,⁶⁰ de csak 1790. szeptember 20-án választott a közgyűlés állandó gyámügyi küldöttséget. Tagjai tekintélyes, idősebb táblabírák és néhány tanult fiatal aljegyző vagy tiszteletbeli aljegyző, akik a jegyzőkönyveket vezették. Az 1792-1848 közötti évekből 60 kötet jegyzőkönyv maradt fent, elnöke több, mint 10 éven keresztül Deák Ferenc volt. A bizottság évente egyszer ült össze, így nem volt gyors az ügyintézés, valamint a Kúria nem tekintette hatóságnak, így határozata csak akkor volt érvényes, ha azt a közgyűlésen bemutatták és az jóváhagyta.⁶¹

3.1. Az iskolás Lázár taníttatásának költségei

A nemes némi előkészítés, magántanítás után lehetőleg mindjárt középiskolába küldte gyermekét. Alsó fokú oktatás a középiskolák, kollégiumok legalsó osztályaiban is folyt az elemi iskolák mellett, amelyek tulajdonképpen szintén elemi ismeretek tanításával foglalkoztak a nagyobb kereten belül.⁶²

A teljes gimnázium 6 osztályának elnevezése is a latin nyelvtanulás egymást követő fokozatait jelezte. Pontosabban 5 osztályról kellene beszélnünk, mivel az első a „classic elementarius”, amely a gyerekek elemi oktatását végezte többféle fokozatban. Ezt követte 3 grammatikai osztály (classic infima, media, suprema grammaticae), amelyben a főnév- és az igeragozást, valamint két részben a mondattant sajátították el.⁶³

Lázár gimnáziumi éveiből viszonylag sok nyugta maradt fent, ezek tanulmányozása alapján kaphatunk képet arról, milyen költségek jelentkeztek egy tizenéves fiú taníttatása kapcsán. Az iskolába való utazás költségei, az adott városban való lakhatás, az élelmezés, az iskolai felszerelés (papír, tinta, könyv) jelentős összeget tett ki.

⁵⁹ uo.

⁶⁰ Acta orphanalia antiquissima 1750-1785 és acta orphanalia antiquiora 1786-1790.

⁶¹ Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. Budapest, 1977. 63.

⁶² Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 94-104.

⁶³ uo.

A család valószínűleg katolikus volt - bár a felekezeti anyakönyvekben nem találtam a Móricz családra utaló feljegyzéseket -, hiszen a Petrikeresztúr katolikus többségű település volt, másrészt, sok nyugta tanúskodik a novai⁶⁴ katolikus plébánosról. Így feltételezhetjük, hogy Lázár piarista, illetve jezsuita gimnáziumokba járt Győrbe, Szombathelyre, illetve Kanizsára. A téma kifejtéséhez további kutatásokra lenne szükség.

Nézzünk meg néhány esetet az iskolával kapcsolatos kiadásokra. 1788. július 8-án kelt nyugta szerint Gombocz István kocsis Győrbe vitte fel iskolába Lázárt, amikor 6 napra, a lovakra és magukra 7 forintot költöttek el. Lázár szállása nem kevés összeget jelentett, 1789-ben Lázár 10 hónapi victusáért⁶⁵ 70 forintot fizetett ki Győrben Mogyorósy József mester, az „árva gazdája”⁶⁶. 1790. szeptember 5-én a kocsis Lázárnak 1 forint 16 krajcárt hagyott tintára és papírra Szombathelyen. Valószínűleg Győrben vásárolta az ifjú azokat a könyveket, amelyeket egy 1792. október 31-én kelt felsorolás mutat meg nekünk. Történelmi, geometriai, biológiai, jogi, egyháztörténeti könyvekre összesen 6 forint 54 krajcárt fizetett ki. (5. számú melléklet) 1791 szeptemberében Gombocz István kocsis Szombathelyre ment az árváért, amikor 2 forint 9 krajcárt költött ételre és italra.

Az átnézett nyugták alapján, a következőket foglalhatjuk össze: Lázár 1787-ben, Kőszegen lakott 2 és fél hónapot, de sajnos erről az évről nem maradt fent több adat. Azt biztosra tudjuk, hogy 1787. július 8. és 1790. július 15. között Győrbe járt iskolába. 1790. szeptember 5-től 1792. április 10-ig Szombathelyre, majd 1792 szeptemberétől újra Győrben tanult. Azonban a nyugták alapján nem derül ki, hogy Lázár egy évre visszament-e Győrbe tanulni, vagy csak egy alkalommal látogatott el oda. Egy 1793-as nyugta szerint fél évet Kanizsán lakott.

1787 és 1793 között összesen a tutor Lázár elszállásolására, utazására és az ezzel együtt járó költségekre (étel, ital, lovak patkolása, etetése, szállás) 301 forint 42 krajcárt költött. Ha ehhez hozzávesszük a Kántor János novai plébánostól felvett 150 forintot, akkor **451 forint**

⁶⁴ Zalaegerszegtől 33, Lentitől 13 km távolságra található Nova települése. Szokták a „Göcsej fővárosa”-ként emlegetni. A 18. század elején 13 jobbágy, 1 molnár és 1 kézműves élt itt, háromnyomásos gazdálkodással 132 hold földet műveltek. Malom is működött a zágorhidai településrészén. 1748-ben 46 ház és 216 katolikus személy található a faluban. 1777-ben készül el az új templom, amikor a szombathelyi püspökség kezébe kerül a terület.

⁶⁵ Élelem, megélhetés

⁶⁶ A városok kiterjedt gyámügyi közigazgatást folytattak, így előfordult, hogy némelyik városban több gondviselőt is választottak, akik városrészenként egymással megosztva látták el az árvákkal járó kötelezettséget. Lásd: Degré A.: i. m. 71-78.

Eggyházy János tutor mellett, Győrben Mogyorósy József csizmadia viselte valószínűleg az árva gondját. Nála lakott és ő felügyelte Lázár kiadását. Szombathelyen is találkoztunk hasonló gondviselővel. Haspel József biztosította az árva lakhatási szükségleteit, illetve a gyám által küldött pénzt kezelte.

42 krajcárt fordítottak Lázár taníttatására. Ezt az összeget a tutor, Lázár taníttatásának költségeire vette fel. Azonban ez az összeg nem lehet pontos, hiszen több nyugtán, a vegyes lajstromokban találkozunk még tintával, papírral, kalamáriszal, azonban itt ezeket nem számoltam hozzá. Illetve előfordulhat, hogy a felvett 150 forintot külön nem kell hozzászámolni a végösszeghez, mert a tutor ebből fedezhette Lázár költségeit. Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy évente átlagosan, megközelítően 50 forint fogyott el Lázár iskolai költségeire, ebbe nem számolva a ruházatára elköltött összeget.

3.2. „A ruházkodásra fölöttébb kényes Lázár”

A 18. században a ruha pontosan jelezte viselőjének társadalmi állását, és értékes része a családi vagyonnak. A férfiak alsóneműként gatyát és inget hordtak, ezek egyszerű vászonból készültek. Posztóból varrt nadrágot és dolmányt viseltek, amelyet bélelt vagy béleletlen mente egészített ki. Vasalt csizmában jártak, a fejükön kalapot viseltek.⁶⁷

A nemes ifjú Lázár a korhoz igazodva figyelt a külsőségekre. Egy nemesnek külseje, ruházata, megjelenése mutatta meg vagyoni helyzetét. Lázár és a tutor gondosan ügyelt a szép, nemesi viselet megőrzésére, amelyre nem kevés költséget fordítottak. Az öltözködéssel kapcsolatos nyugtákat összesítettem, amelyekben anyagokat vásároltak, ruhákat varrattak, csizmákat készítettek.

A Móricz Lázár számára varrt vagy vásárolt ruhadarabok számlái 1787 és 1793 között maradtak fent. (6. sz. melléklet) Lázár iskolás évei nagyban befolyásolták, hogy éppen hol készítették ruháit. Így megjelenik, mint helység: Győr, Kanizsa, egyszer Szombathely, valamint a lakóhelye miatt Zalaegerszeg és Petrikeresztúr.

Lázár és tutora sokat adott a külső megjelenésre, ahogy egy nemes ifjútól a kor el is várta. Iskolába járt, így mindig gondosan ügyelt a megjelenésére. A nyugtákból látható, hogy túlságosan is sokat költöttek ruházatra, csizmákra és azok csináltatására. Az 1787 és 1794 között fennmaradt nyugták alapján kiszámoltam, hogy összesen mennyit költöttek Lázár ruházatára, beleszámolva a nyugtákon lévő egyéb kiadásokat, mint például papírórszerekre való költségeket is, hiszen ezek ára elenyésző a ruhákra költött összegekhez képest. Az összeg **457 forint 23 krajcár**ra rúg. Évente átlagosan Lázár ruháira a tutor 57 forint 10 krajcárt adott ki. Ez az összeg a kisenemesi jövedelemhez képest nagyon tetemes, feltételezhető, hogy amíg a

⁶⁷ Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században I. Helikon.1986. 55-78.

gyerek kicsi volt, az apa igen sokat fordított a ruházkodására. Amikor elárvult, s persze ifjúvá serdült, talán a tutor indíttatásából, Lázár igen költségesé vált.

Továbbiakban nézzük meg hogy ezekben az években a 18. század végén, mennyibe kerültek a ruhaneműk, illetve egy csizma készíttetése a nyugták alapján.

1788-ben, egy Győrből való számla alapján egy pár új csizma varratása 2 forint 40 krajcárba került, egy pár csizma fejelése 1 forintba, egy pár talpalás pedig 50 krajcárba Mogyorósy csizmadia mesternél. 1789-ben szintén ennél a csizmadiánál készült egy kordován⁶⁸ új csizma 2 forint 70 krajcárért, egy pár fejelés pedig 1 forint 10 krajcárért. Egy másik számlán, Mogyorósy mester egy csizmát 2 forint 85 krajcárért készített, azonban nem jegyezték fel, hogy milyen bőrből készítették. Ekkor egy pár fejelést 1 forint 15 krajcárért, egy pár talpalást pedig 30 krajcárért csinált. Az első számla 1789. július 15-ben készült, a másik 1790. július 16-ban, így arra a következtetésre juthatunk, hogy egy év alatt a csizmadia drágított vagy az anyagban vagy pedig a díszítésben volt némi különbség. 1789-ben, egy Petrikeresztúron kelt számla szerint egy pár új csizma ára 2 forint 65 krajcár volt. Ugyanitt kiállított nyugta alapján egy pár új csizma és két pár fejelés pedig 4 forintba került. 1792-ből Szombathelyről maradt fent nyugta. Itt egy pár új csizma 3 forint 30 krajcárba került, egy pár fejelés 1 forint 24 krajcárba és egy pár talpalás pedig 18 krajcárba. 1793-ben Kanizsán pedig 3 pár fejelés 4 forint 30 krajcárba került, egy pár papucs pedig 1 forintba. Tehát megállapítható, hogy a petrikeresztúri csizmadia és Mogyorósy József Győrben átlagosan 2 forint 65 krajcárért készített el egy csizmát, míg Szombathelyen 3 forint 30 krajcárba került ugyanaz. Azonban ez az összehasonlítás nem lehet pontos, hiszen a csizmák pontos anyagát nem ismerjük.

A ruhaneműk esetén külön-külön összeszámoltam, hogy egy darab ruhanemű elkészítése, anyagának és díszítésnek ára milyen összeget jelentett a 18. század végén. Egy nadrág varrása 1787-ben 35 krajcárba került Zalaegerszegen, 1788-ban Győrött viszont 24 krajcárba. Összesen 2 darab nadrág árát tudjuk a meglévő adatokból kiszámolni. Az egyik 1788-ból származik Győrből. A nadrág varrása 24 krajcárba, hozzá $\frac{3}{4}$ rőf⁶⁹ posztó⁷⁰ 1 forint

⁶⁸ Szömörccével cserzett juh- vagy kecskebőr. Lásd: http://www.kislexikon.hu/kordovan_bor.html (2012. július 5.)

⁶⁹ A textíliamérték-rendszer textíliafajtától, kortól, helytől függően változott, az alapegység azonban mindig a közkeletű szakmai és kereskedelmi mérték, a rőf maradt. Magyar rőf, 62,2 cm. Lásd: Bogdán István: Régi magyar mértékek. Gondolat, Budapest, 1987. 19-20.

⁷⁰ Fürtös gyapjú szálából szőtt és nemezelt textília. Az egy darabban lenyírt hosszú szálú gyapjút a mosás, szárítás, tépés előkészítő műveletei után szálnak megsodorják, majd megszövik. A következő művelet a ványolás. Célja a gyapjúsövet hézagainak tömítése, nemezelése, amely forró vízzel és ütögetéssel történik. A posztó készítői a csapók, feldolgozói a szűrszabók voltak. Lásd: <http://www.kislexikon.hu/poszto.html> (2012. július 5.)

49,5 krajcárba, 1,5 rőf kanavász⁷¹ 25 krajcárba, 3,5 rőf zsinór 10,5 krajcárba került. A nadrág elkészülése összesen 2 forint 49 krajcárba került. A másik nadrág 1790-ben szintén Győrben készült el. A nadrág varrása sujtással⁷² 36 krajcár, hozzá 4 rőf ezüst sujtás 46 krajcár, 1 rőf vörös posztó 3 forint 15 krajcár, 5 rőf kanavász 1 forint 15 krajcár. Összesen 5 forint 52 krajcárba került a nadrág. A két nadrág közötti 3 forint 3 krajcár eltérés abból adódik, hogy az utóbbi nadrághoz vörös posztót használtak, ami jóval drágább volt, mint a sima posztó.

Lázár sok lajbit⁷³ készíttetett magának, ezért a lajbi varrására bőséges adatok állnak rendelkezésünkre. Általában ezeket vászonból készítették, így nem volt drága ruhadarab. 1788-ban Győrben egy lajbi varrása 24 krajcár, 2 rész vászon hozzá 24 krajcár, gombok 3 krajcárba került hozzá. 51 krajcárba el is készült egy egyszerű lajbi. Ha a szabó használt hozzá selymet és pikét,⁷⁴ akkor 1 forint 13 krajcárt adhatunk még az összeghez, így egy lajbi már 2 forint 4 krajcárba kerülhetett. 1790-ben Győrben Lázár pikéből csináltatott lajbit magának, 1 forint 59 krajcárért. 1791-ben Szombathelyen ismét egy lajbi készült 1,5 rész vászonból, gombkötő zsinórral és sujtással 1 forint 38 krajcárért. Készítettek még lajbit plüssből is, amit egy Zalaegerszegeken kelt nyugta említ. 1 $\frac{3}{4}$ rész plüss 1 forint 45 krajcárba került. Díszítették teveszőrzsinórral, selyemzsinórral, sujtással, különféle gombokkal.

Lázár mentét⁷⁵ is készíttetett, az első adatunk 1788-ból való, Győrből. Itt egy mente kifordítása szerepel 1 forint 18 krajcárért, hozzá gombkötő munka 2 forint 36 krajcárért. Összesen 3 forint 54 krajcárba került, bár ez nem a teljes összeg, hiszen az anyag ára nincsen benne. A Szombathelyen kelt nyugta szerint 1791-ben egy mente varrása, béléssel együtt 1 forint 19 krajcárba került.

Dolmányra⁷⁶ viszont van pontos adatunk. Egy 1790-ben Győrben készült dolmány ára: varrása 1 forint, 1 és $\frac{1}{4}$ rőf posztó 3 forint 45 krajcár, gombkötő munka 2 forint 15 krajcár, a borítás 1 forint 6 krajcár, a szattyán selyem bélésnek 21 krajcár, elejére való díszítés 18

⁷¹ Színes fonalból készült gyengébb minőségű, erősen kikészített pamut v. lenvászon.

Lásd: <http://www.kislexikon.hu/kanavasz.html> (2012. július 5.)

⁷² Lapos zsinórzat, mellyel a magyar dolmányt, mentét, nadrágot kicifrázzák

Lásd: <http://www.kislexikon.hu/sujtas.html> (2012. július 5.)

⁷³ Férfiak viselte fémgombos posztókabát, illetve felsőruhaként viselt mellény illetve női mellényke.

Lásd: <http://www.kislexikon.hu/lajbi.html> (2012. július 5.)

⁷⁴ Bélelt szövet. Lásd: <http://www.kislexikon.hu/pike.html> (2012. július 5.)

⁷⁵ A dolmányra ráhúzva felsőkabátként viselték a mentét. Sokféle kelméből készíthették: atlasz, kamuka, selyem posztó, tafota, kanavász. A mentét télen-nyáron viselték, a téli szőrmével, a nyári pedig kelmével volt bélelve. Lásd: Tompos Lilla: A díszmagyar. Magyar Mercurius, Budapest, 2005. 84-85.

⁷⁶ Az ingre közvetlenül vették magukra a dolmányt, amelyet készíthettek bársonyból, kamukából, atlaszból, a legértékesebb skarlátból készült. A dolmányt csattal, horoggal vagy gombokkal kapcsolták össze. Lásd: Tompos L.: i. m. 67-69.

krajcár, hozzávaló kapocs pedig 4 krajcár. Így egy dolmány összesen 8 forint 49 krajcárba került. Teveszört és zsinórokat is szívesen varrtak rá.

Kaputot⁷⁷ is szívesen hordott Lázár, 1787-ből és 1788-ból származó nyugtából tudhatjuk meg elkészítésének az árát. Egerszegen egy kaput varrása 85 krajcárba került. Győrben a kaput fordításáért, alá való béléssel, teveszörrel és 5 sárga gombbal a szabó 2 forint 4 krajcárt kért érte. 1793-ban Zalaegerszegen készült el egy igazi luxus darab. Bunda készült nercprémmel, béléssel és hozzá még egy mente 27 forintért. Nadrágszíj egyszer szerepel a nyugták között.

Lázár nagy gondot fordíthatott hajára és annak elkészítésére, mert egy 1792-es szombathelyi nyugta lajstromában 5 darab hajpántlika szerepel. Hajpor és hajformázó zsinór is szerepel 7 krajcárért, de Lázár szívesen használt még a hajára pomádét⁷⁸ is. Mint fentebb említettem, egy nemes másik fontos kiegészítője a keszkenő⁷⁹ volt, amelyet készítettek selyemből is 1 forint 18 krajcárért Szombathelyen; sima zsebbe való keszkenőt pedig 1 forintért.

Az ifjú Lázár kalapot is viselt, mert az 1792-es Szombathelyről származó nyugta említ egy kalapot 1 forint 45 krajcárért. Zalaegerszegi vásáron is vásároltak egyet 1 forint 30 krajcárért. De kalap festése és tisztítása is szerepel a felsorolásban. Egy nyugtában olvastam aranyos gombokról 42 krajcárért; mentére, nadrágra arannyal és selyemmel kevert rózsás mintáról 13 forint 30 krajcárért; illetve egy pár kesztyűről 34 krajcárért.

A meglévő adatok és összegek alapján kiszámoltam, hogy Lázárnak egy teljes öltözete mennyi pénzbe kerülhetett. A teljes öltözet összege (dolmány, mente, ing, nadrág, csizma, egyéb kisebb kiegészítők: (keszkenő, hajpántlika, hajpor): legkevesebb 22 forint 17 krajcár, a legtöbb 29 forint 19 krajcár. Átlagosan egy teljes ruházat **25 forint 48 krajcárba** került Lázár számára.

Lázár 1787 és 1793 között, 7 év alatt 16 pár csizmát (ezeknek számos talpalása és fejelése), 11 darab nadrágot, 8 darab lajbit, 5 mentét, 4 dolmányt, 2 kaputot, (ezen felül több ruhaneműt fordított ki) 2 bundát, 2 kalapot, több keszkenőt, hajpántlikát, egy kesztyűt, egy nadrágszíjat, egy nyakra való keszkenőt, egy papucsot számoltam össze. Feltűnően sok

⁷⁷ Francia eredetű: a capot ("csuklyás köpeny"). Lásd: <http://meszotar.hu/keres/kaput> (2012. július 5.)

⁷⁸ Viaszt vagy zsírt tartalmazó illatos kenőcs. Lásd: <http://idegen-szavak.hu/pom%C3%A1d%C3%A9> (2012. július 2.)

⁷⁹ Vászomból, gyolcsból vagy más könnyű fehér kelméből készült, 20–40 cm oldalú, általában négyzet alakú kendő, amelyet vidékenként eltérő alakzatba hajtogatva nők viselnek a kezükben díszként, ünnepi alkalmakkor. Az ingvállas-mellényes viseletek elmaradhatatlan velejárója. Lásd: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-431.html> (2012. július 5.)

csizma és nadrág készült az ifjúnak; elképzelhető, hogy visszaélés történhetett, esetleg az árva nevében valaki saját magának varratott csizmát, ruhát vagy egyéb holmit.

Megállapítható az is, hogy az évek során fokozatosan többet költöttek Lázár ruházatára. A tárgyalt időszakban közel azonos összeget fordított a tutor az árva iskoláztatására (451 forint 42 krajcár) és ruházatára (457 forint 23 krajcár), összesen 909 forint 5 krajcár összegre rúgott közvetlen a Lázárra fordított kiadás. Ha hozzáadjuk a Lázár aláírásával szereplő nyugták összegét, vagyis 114 forint 38,5 krajcárt, akkor 1023 forint 43,5 krajcár volt az ifjúra költött pénz. A vizsgált 7 évben, évente 146 forint 15 krajcár fogyott el Móricz Lázár kiadásaira. Ez évente 5 tehén (darabja 30 forint), vagy durván 2 pár ökör (párja 80 forint) árát jelentette.

3.3. Lázár otthona Petrikeresztúron

A köznemesek és a jobbágyok lakóházainak technikai színvonala a Dél-Dunántúl falvaiban majdnem azonos szinten állt. A középnemesek birtokain álló házaknak a falazata a 18. században még főként sárból készült, talpgerendával, gerendavázzal, fonott vagy karós rögzítéssel. A kisnemesek házait ugyanúgy náddal, zsúppal, szalmával fedték, mint a parasztokét. Mindkét réteg háza „négy derékből” állt, azaz szoba, konyha, kamra és istálló volt.⁸⁰

Az árva otthonáról két forrás tanúskodik. (Ezekből a forrásokból a háztartási kiadásokra nem tudunk következtetni. Azonban érdemes áttekintenünk az árverezésről és az árendába adásról fennmaradt anyagokat, így képet kaphatunk a fiú házáról.) Az egyik az apa halála utáni árveréshez készült lajstrom, a másik a tutor lemondása utáni leltár. Ezekből ismerjük a lakóház szerkezetét, berendezési tárgyait, ruhaneműit, gazdasági eszközeit és azok állapotát.

1788. november 13-án keletkezett az a lajstrom, amelyben a felsorolt tárgyakat árverésre bocsátották. (15. sz. melléklet) A 199 tételt felvonultató árverést Vida János vezette, akit a Zalai Törvényszék rendelt ki. A felsorolásban megnevezték az elárverezendő javakat, azok kikiáltási árát, darabszámát, majd az eladott javak számát, illetve a befolyt összeget; elhasználódott, törött használati tárgyokról, konyhai eszközökről, rozszant berendezési tárgyokról, csorbult gazdasági eszközökről, avitt⁸¹ ruhaneműkről és ágyneműkről esik szó.⁸²

A „...nem szükséges és romlandó javainak licitációjára, vagyis eladatása végett” feljegyzett tárgyak közül néhány:⁸³

- Használati tárgyak: cin gyertyatartó;
- Háztartási eszközök: csipkés szélű avitt cintányér, sűrű teknő igen rossz, avitt szita, nagy csorba szegletes üveg, rossz sütőlapát;
- Berendezési tárgyak: fa avitt szék, rossz kis fél asztal, két rozszant asztal, két vörös avitt bőrszék;
- Gazdasági eszközök: két rossz kapa, irtó kapa, gereblye;

⁸⁰ Paládi-Kovács Attila: Kisnemesi társadalom és kultúra. In: Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században 1. Szerk: Faragó Tamás. Dico Kiadó, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2004. 166-192.

⁸¹ Elavult, korszerűtlen, ósdi

⁸² ZML IV.2. No.47.

⁸³ ZML. IV.2. No. 47.

- Ruhaneműk és ágyneműk: rongyos nyári kaputt, avitt selyem keszkenő, asszony ing, fejre való gyolcs, avitt és rongyos ágyterítő, rossz paplan, kevés tollal, avitt párna, ernyedezett dunyha, viselt és rongyos vánkások, rongyos és avitt ágyterítő.

Nem sikerült elárverezni 9 darab könyvet, a ruhás ládákat, a „vellákat”, viszont a felsorolásban 10 font értékű hájat és egy rozzant ezüstös nádpalcát el tudtak adni. 63 darab tételhez odaírták az eladandó javak kikiáltási árát is, ami összesen: 58 forint volt. Az árverezésből összesen 56 forint 4 krajcár származott, amit Lázár szükségleteire lehetett fordítani. Tehát, a becsült összeget megközelítően sikerült begyűjteniük az árverezésből, azonban nem minden tételhez írták oda a kikiáltási árát, de találkozunk olyannal is, amikor odaírták a kezdő árát, de a sikertelen eladás miatt a végösszeg már nem szerepel. Így a kezdő és a végösszeg közötti kevés különbség nem lehet pontos.

Valószínűleg az árverezés népszerű jövedelemszerzés volt a nem használt javakból, mert pl. Deák László zalai középnyemes esetén is történt licitáció. 1789-ből származó adatokból ismerjük a ház szerkezetét és berendezését. Összehasonlításképpen megemlítek néhányat; első szobát és két hátsó szobát írtak össze. Az árveréskor 851 forint összeg gyűlt össze, ami nagyon nagy összeget jelentett, annak ellenére, hogy sok elkopott, avitt ruhanemű volt az elárverezendő javak között. A mindennapos étkezésnél cintányérokat használtak, ahogy Móriczék is. A vagyoni eltérést mutatja, hogy több és különböző fajtájú szekerek voltak Deák László birtokában.⁸⁴

⁸⁴ Turbuly Éva: Egy zalai köznemes, Deák László vagyoni viszonyai és gazdálkodása. In: Kapiller Imre: Gazdaságtörténeti tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 34. Zalaegerszeg, 1993. 23-25.

A már említett 1795. január 8-án kelt leltárból ismerjük a Móricz család petrikeresztúri házát és a hozzá tartozó majorságot, (8. sz. melléklet) amelyről a következő lajstrom készült el:

1. táblázat

Tétel	Forint	Krajcár
2 herélt ló szerszámokkal becsülve	90	
1 pár öregebb ökör	80	
Másik 1 pár hátasabb ökör	85	
1 tehén	30	
1 üszű tinó	7	
1 pár sertés	14	
1 lószekér, 1 hosszú láncsal	12	
1 ökör szekér, láncsal, 2 igával, 2 vasnyél	16	
2 eke	3	45
1 borona 32 foggal	2	
1 ló szán		30
1 ökör szán		30
2 hitvány fakó tengely	1	
24 icce juhvaj, iccéje 21 krajcár	8	24
malomvám rozs 13 ½ köből, köböle 1 forint 15 krajcár	16	52 1/2
malomvám búza 3 ½ köből, köböle 1 forint 30 krajcár	5	15
bor csőszí és patói hegyen 74 akó, akója 1 forint 30 krajcár	111	
hajdina 35 1/8 köből, de fele összeállt	-	
árpa másfél köből	-	
zab három köből	-	
Összesen:	483	16,5

A Patói és a Csőszi hegyen 18 hordót írtak össze, amelyben $151\frac{3}{4}$ akó bort találtak.

A Patói pincében talált tárgyak a következők: másfél akós kád, csap, abroncsvonó, fűjező vas, billeg, vödörös sajt tár, hébér, 3 akós hordóban 1,5 akó ecet és egy 5 akós hordóban 2 akó.

A Csőszi pincében az alábbi tárgyakat jegyezték fel: 2 akós kád, borvályú, csap, hébér, borszívó, akópálca, gabona asztag, pajta szénával, két szekér széna.

A táblázatban szereplő juhokat számolták össze a petrikeresztúri háznál:

2. táblázat

Juh	Darab
öreg kos	6
öreg ürü	29
öreg nőstény	104
bárány	23
kos bárány	3
ürü bárány	17
nőstény bárány	36
Összesen	218

A juhok számára 95 font sót tároltak itt.

A lakóháznál lévő istállóban 6 öreg sertés, 7 süldő és 3 levágni való malac volt.

A lakóházban felsorolt tárgyak a következők: egy kétfelé kivonható asztal, 5 darab hátas szék, egy pohárszék kékre festve, egy ágy, egy párna, egy vánkoss huzattal, egy lepedő, egy paplan, egy üvegből készült szentelt víztartó, szintén egy üvegből készült sótartó és egy réz gyertyatartó hamuverővel.

A déli szobában található javak: szekrény, sőtartóláda, pántozott sütő teknő, szekerce, 48 font só, serpenyő, 3 akós szalonnáshordó, egy köz és egy lyukas szita, 3 darab nagy fejsze, de az egyik nádalásra szorul, 3 darab kapa, egyik csorba és irtókapa.

Az „életes házban”, vagyis a kamrában található 22 2/4 akó bor 5 darab boroshordóban, 4 darab hordóban 40 akó gabona, 1 káposztás hordó, egy egész pozsonyi és egy fél pozsonyi köből mérő edény, hitvány vas.

A másik „életes házban” 5 akós boroshordó, 4 kaszára való káposztametsző, 18 fontos sajtos csöbör és egy nagy véka volt.

A konyhában a következő felsorolás olvasható: 4 akós káposztáshordó káposztával, köles törő mozsár, 6 darab szakasztó véka, 16 darab tyúk, 4 darab réce és egy hitvány asztal.

A pitvarban egy 3 akós boroshordó, egy ruha mángoló és egy lajtorja volt. Fél viselt lógóskocsiládájával, vánkosaival is a felsorolás részét képezte.

A fent megnevezett lajstrom szerint 1 pár ló, 2 pár ökör, 1 tehén, 1 tinó, 1 pár sertés, így a 7 darabos állatállományt 306 forint. Az állatokhoz és a mezőgazdasági munkákhoz szükséges eszközöket, mint szekereket, ekét, boronát, szánokat, juhvaját adott hozzá bérbe, amelynek összege: 44 forint 9 krajcár volt. A 13,5 köből rozs, 3,5 köből búza, aminek értéke: 22 forint 7,5 krajcár volt, a 74 akó bor pedig 111 forintot ért. Az első táblázat összege, a felsorolt és megnevezett értékekkel számolva, **483 forint 1, 6,5 krajcárt** tett ki.

Érték nélkül fel van jegyezve 35 1/8 köből hajdina, 1,5 köből árpa és 3 köből zab.

A csözi és a patói pincék összeírása is megtörtént. Összesen 3,5 akó ecetet írtak össze 2 hordóban. 18 boroshordóban 151 3/4 akó bort találtak.

A juhállomány is összeírásra került: 218 darab birka volt Móricz Lázár kezén.⁸⁵ Só 95 font volt raktáron az állatállomány, illetve a munkások számára. A lakóháznál lévő istállónál 6 darab öreg sertés, 7 darab süldő, levágnivaló pedig 3 darab sertés található.

A petrikeresztúri ház egy lakószobából, egy dél felőli szobából, egy konyhából, egy pitvarból, illetve két kamrából állt. A juhakol mellett egy kiskonyha is állt. Mindkét kamra

⁸⁵Itt elírás történt. A forrásban összeszámolt állomány 118 darab. A felsorolt bárányokat összeadva, 218 darabot kapunk, ahogy a felsorolás elején betűvel leírták.

terménytárolásra szolgálhatott, mert az egyikben boros és káposztás hordókat, a másikban szintén boroshordót, sajtos csöbört és egy nagy vékát helyeztek el.

A konyhához írtak fel 16 tyúkot és 4 récét, amiket valószínűleg a téli hideg miatt tartottak itt. A konyha berendezéseiről is szegényes képet kapunk, amiből kiderül, hogy a házban nem tartózkodott az „úr”. A pitvarban is kevés tárgyat találunk, mindössze 1 létrát, 1 boroshordót, 1 ruhamángolót. Egy egy lógóskocsi ládájával és párnáival együtt is a felsorolás részét képezi.

A lakóház berendezése nagyon szerény volt, ami két oknak volt köszönhető. Az egyik, hogy 1788-ban történt egy árverezés a nem szükséges ingó javakról. A mindennapi élethez szükséges javakból történt a kiárusítás, a háztartás felszámolása miatt. Valószínűleg azért volt erre szükség, mert Lázár iskolába járt, nem tartózkodott a házban. Sok holmira nem volt szüksége. A másik ok ezzel összefüggésben, hogy Lázár tanult. Győrben, Szombathelyen és Kanizsán töltött iskolás évei nagy kiadást jelentettek a teljes vagyonból. Mivel Lázár keveset tartózkodott Petrikeresztúron, ezért nem volt szükség a teljes háztartás fenntartására. Amikor hazajött egy szoba állhatott rendelkezésére, mert meghagyták az ágyat és egy garnitúra ágyneműt hozzá. A másik szoba, egyfajta tároló helyiség lehetett, hiszen ebben háztartási eszközöket és néhány gazdasági eszközt őriztek, mint sós ládát, sütő teknőt, szekercét, serpenyőt, szalonnáshordót, szitát, fejszét és kapát.

A fent megnevezett lajstrom összegét nehéz megbecsülni. Csak az első táblázathoz jegyezték fel az állatok és a gazdasági eszközök értékét, a többihez azonban nem. Mivel a juhok értéke, neme és fajtája szerint változott; illetve a tárgyak értéke is anyagától, díszítésétől, minőségétől függött, ezért nehéz bármilyen összeget megbecsülni. Azonban az egészen biztos, hogy több száz, akár ezer forintra is tehető a feljegyzett javak összege.

3.4. Móricz Lázár nyugtái

15 darab levelet találtam az ifjú keze által írt aláírással. Ezeket a leveleket külön választottam a többi nyugtától, bár témájában nem feltétlen tér el. Öltözködéssel, szükségletekkel kapcsolatos kiadásokról esik szó. Mindenesetre érdemes megnézni, hogy az árva saját maga milyen kiadásokra költött.

1790-ből egy levél szerint, augusztus 28-án az egerszegi vásárban 1 forint 5 krajcárt költött el Lázár, kesztyűre, ebédre. 1790 júliusában, a novai vásárban 5 forint 14 krajcárért vásárolt az árva nyakra- és zsebbe való keszkenőt, ingnek való anyagot, fésűt.

1791 júliusában, a zalaegerszegi vásárban 16 forint 30,5 krajcárt költött el Lázár keszkenőre, posztóra, vászonra, kalapra, bélésre.

1792 augusztusában Lázár egyéb aprólékos költségekre és tintára 8 forintot költött el Győrben. (9. sz. melléklet) Szintén aprólékos költségekre, illetve papírra költött el Kanizsán az árva 6 forint 9 krajcárt.

1794. március 9-én kelt nyugta szerint, Lázár keresztúri cselédjének 11 icce kölest vett. Március 18-án csizmái csináltatására és aprólékos szükségleteire elköltött 20 forintot. Áprilisban Szombathelyről való hazajövelekor 1 forintot költött el. Augusztusban 30 forintot kapott a tutortól nadrágra, dolmányra. Szeptember 11-én Sümegről jött haza Lázár, amikor 3 forint fogyott el. Szeptember 17-én Mogyorósy József gazdánál a tutor 12 forintot hagyott Lázár győri tanulmányaira. 18-án 4 ökör kötelet és 2 ló kötőféket vettek a gazdaság számára 30 krajcárért. Októberben 4 ½ forintot vett fel az árva aprólékos szükségleteire a tutortól.

1795 januárjában szintén felvett 6 forint 40 krajcárt, majd novemberben 26 forintot „különös szükségletre”. Ha összeszámoljuk az ifjúra elköltött pénzeket 1794-ben, akkor igen tetemes költséget jelentett: 71 forint.

Megállapítható, hogy ruhára, gazdaságára és aprólékos szükségleteire (pomádé, fésű) 1790 és 1795 között **114 forint 38,5 krajcárt** kért tutorától.

Összegezve, Egeghy János Lázár iskoláztatására 1787 és 1795 között 451 forint 42 krajcárt, öltözködésére 457 forint 23 krajcárt, Lázár pedig 114 forint 38,5 krajcárt költött szükségleteire. A lakás és a háztartással kapcsolatos kiadásokat nem számolom ide, mert nem érinti közvetlenül Lázárt. Petrikeresztúron a munkásoknak tartottak fent háztartást, hiszen Lázár az év legnagyobb részében más városban tartózkodott.

Összesen 1023 forint 43,5 krajcárnyi összeget tett ki Lázár ellátása a 7 év alatt. Ebből 44,7%-ot költöttek ruhákra, 44,1%-ot az iskolára, 11,2%-ot pedig egyéb szükségletekre.

Évente átlagosan 146 forint 20 krajcár fogyott el Lázár mindennapi életére. A 18. század végén egy kishatalmas árva fiú esetén igen magasnak mondható, hiszen nem sűrűn fordult elő, hogy a gyám ilyen figyelemmel követi gyámoltja életét, illetve gondoskodik róla.

Összegzés

Jelen dolgozatom egy zalai nemes ifjú, Móricz Lázár gyámság alatt töltött néhány évébe enged betekintést a 18. század végén.

Levéltári kutatásaim során akadtam erre a mindeddig rendezetlen és érintetlen gyámügyi iratra. A doboznyi iratanyag tanulmányozásán, értelmezésén túl a korszak szakirodalmának, valamint hasonló témában írt (hagyatéki leltár, inventárium) tanulmányok áttekintése volt segítségemre.

Megismerkedtünk Móricz Lázár, egy 18. század végén élt árva nemes fiú életével, „mindennapjaival” és a vele kapcsolatosan felmerülő kiadásokkal. Az ifjúra fordított pénzösszeget három csoportra osztottam: iskola, ruházat, lakás.

Láthattuk, hogy megközelítően azonos összeget fordított a tutor a fiú öltözködésére és iskoláztatására. Azonban érdemes megfigyelnünk, hogy Lázár ruháira meglepően sok forintot költöttek. Lázár vagy Egeghy János ennyire igényes lehetett a nemesi öltözetre? A tutor visszaélt az árva pénzével és próbálta maga hasznára fordítani?

A ház és a háztartás viszonylag kevés kiadást jelentett, hiszen Lázár az év legnagyobb részében nem tartózkodott Petrikeresztúron.

Dolgozatom kiemelkedő személye Egeghy János, a gyám. A gyámság intézményrendszere e század folyamán épült ki. A tutor felelősséggel tartozott az árva erkölcsi, morális fejlődéséért is. Szembetűnő, hogy a gyámsággal járó kötelezettségek milyen szerteágazóak voltak, nemcsak a gazdaságot és a pénzügyet, hanem a gyámolt, esetünkben Lázár nevelését is irányítania kellett.

A tutorra hárult a gazdaság irányítása, a munkások felvétele, kifizetése, eszközök vásárlása, javíttatása; Lázár taníttatása, ellátása. Egeghy próbálta egyensúlyban tartani a gazdaság bevételeit és kiadásait, amikről évenként pontos elszámolásokkal tartozott. Az általam vizsgált iratanyag mögött, nem találtam visszaélésre utalást, a gyám feltehetően pontosan és becsületesen látta el kötelességét.

Jelen dolgozat keretei nem teszik lehetővé, hogy a petrikeresztúri gazdaság működését, a bevételeket és kiadásokat bemutassam. Mindenesre Egeghy működtette a gazdaságot, irányította és anyagilag biztosította Lázár életét. Az ifjú gimnazista megtarthatta nemesi külsőségeit, változatosan öltözködött és kényelemben élhetett.

Bár a meglévő adatok, a száraz számlák nem tanúskodnak a gyám és a gyámolt személyes kapcsolatáról, viszonyáról. Egeghy talán próbálta pótolni az elhunyt apát? Csupán hivatali kötelességeit teljesítette, jövedelemszerzés céljából?

Felhasznált irodalom

Bíró Friderika: Göcsej a 19. század elején. In: Zala megye ezer éve. Tanulmánykötet a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére. Főszerk.: Vándor László, szerk.: Kostyál László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2001.

Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. Budapest, 1977.

Fedezze fel az 1000 éves Zalát! Szerk.: Kostyál László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2009.

Horn Ildikó: Nemesi árvák. In: Gyermek az kora újkori Magyarországon. Szerk.: Péter Katalin. Budapest, 1996.

Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában”. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

Kosáry Domokos: Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867. (Magyarok Európában III. Szerk.: Glatz Ferenc) Budapest, 1990.

Magyarország Megyei Kézikönyve 19. Zala megye kézikönyve. Handbook of Zala County. II. Szerk.: dr. Kasza Sándor. Ceba Kiadó, 1998.

Magyarország története 1790-1848. I. Főszerk.: Mérei Gyula, szerk.: Vörös Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

Molnár András: Zala megye archontológiája 1138-2000. Zalai Gyűjtemény 50. Zalaegerszeg, 2000.

Paládi-Kovács Attila: Kisnemesi társadalom és kultúra. In: Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században 1. Szerk.: Faragó Tamás. Dico Kiadó, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2004.

Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században I. Helikon. 1986.

Turbuly Éva: Egy zalai köznemes, Deák László vagyoni viszonyai és gazdálkodása. In: Kapiller Imre: Gazdaságtörténeti tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 34. Zalaegerszeg, 1993.

Turbuly Éva: Nemesi társadalom, birtokviszonyok – Újratelepítések, nemzetiségi viszonyok. In: Zala megye ezer éve. Tanulmánykötet a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére. Főszerk.: Vándor László, szerk.: Kostyál László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2001.

Tompos Lilla: A díszmagyar. Magyar Mercurius, Budapest, 2005.

Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve. Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990.

Levéltári források

Zala Megyei Levéltár (=ZML) IV.2. No.83. Zala Vármegye Gyámügyi Választmányának iratai (Acta orphanalia). Móricz István árvája, Lázár. Ab anno 1790.

ZML IV.2. No.25.

ZML IV.2. No.44.

ZML IV.1e2. Nemességvizsgálatok. (Investigatio Nobilium)

ZML IV.1e2. 1717-1718. F.1 No.3.

ZML IV.1e2. 1727. F.1 No.5.

ZML IV.1e2. 1728. F.1. No.9.

ZML IV.1e2. 1733.F.2. No.1.

ZML IV.1e2. 1717-1718. F.1. No.3.

ZML IV.1e2. 1728. F.1 No.9.

ZML. IV.1u. Bizonyságlevelek (Testimoniales) 1597-1787.

ZML IV1u. F.17. No.3.

(A Móricz István árvája, Lázár című dobozban lévő gyámügyi iratanyag rendezetlen, „Fasciculus” jelzettel nincs ellátva, a kb. 800 dokumentumból csak néhányon szerepel „Numerus” jelzés. A jelzetek hiányában, dolgozatomban az első levéltári forrásnál lábjegyzetben közlöm az egész iratanyag dobozszámát, a továbbiakban csak ott jelzem külön, ahol „Numerus” számmal látták el az iratot.)

Internetes hivatkozás

A „szeg”-ek története.

http://becsvolgye.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=66

(2012. június 8.)

A település története.

http://petrikeresztur.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=63

(2012. június 8.)

Magyar Néprajzi Lexikon.

<http://mek.niif.hu/02100/02115/html/>

(2012. június 30.)

Katolikus Lexikon

<http://lexikon.katolikus.hu/B/bizonys%C3%A1glev%C3%A9l.html>

(2012. július 2.)

http://demeczky.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=67

(2012. július 2.)

<http://idegen-szavak.hu/pom%C3%A1d%C3%A9>

(2012. július 2.)

<http://meszotar.hu/keres/kirurgus>

(2012. július 5.)

<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-345.html>

(2012. június 30.)

<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-431.html>

(2012. július 5.)

<http://kislexikon.hu>

(2012. július 5.)

Te kendetes Nemes Varmegye!

Nag aláratosággal jelenteni kintelengettem az F. N. Várnegőnek ezen Orsónak,
mellyet az F. N. Várge is igen költse tudni méltosztatlan. Hoz tudni illik
én még az ell. múlt 1787. Eptend meg eset J. N. Holnisch a Folyóseges Du,
nántul való Kéziratti: Tabla Kézelmek rendeléséből Ireny
Hörvölt néhai Kétes Morier Irf. Larar reveretó Arvájának Tudorain
Fendeltettem, és amak mint jómellyének, mint jaramak Kézisig Huzo,
"mossan gongát is vifellek de mivel már ezen folyó 1791. Eptend
labornal Angira meg romlottam, hoz még a magam tülly gárdasá,
"gomnak is illyendőléppen nem vifellek gongát amial is inkább kít
gárdaságnak gond viselésére ezen nyavalamból Tettes Kemes Vargé
éppen elegtelen vagol, mely ölből már az F. Kemes Vargenel elegte,
"lenségemet ákáratos instantiam által jelenteni, és eger is mint az
Tutoriságot resignalni kintelengettettem is. Mellyre az F. N. Varge
Regelmessen resolvalmi méltosztatot art, hoz tsak egedül a párn,
adaft kitértsem elöl a Tutoriságtul Jól Prabaditani méltosztat,
"til. A párn adais tobnyire egeplen kité egedül tsak az a
hibá nyosaga, hoz ezen folyó Eptendöre, még a Tettesekkel párn
"mot nem vitétem is eölet párn vitéis perint ki nem fúrtettem;
mikelezt ezlét ezlét dolgait is az lőrellebb lővetlendo Uj Eptendő

населен

napkor többi párn adásonkor adnectalkatam aonnal az leg löellebb
 követlerendo J.N. Vármegye Gyűléseire vag törvény fehére is referat
 ni el nem mulatom.

Mind ezekre nézve alárotospággal Könyörgök a J.N. Vármegye, hog a
 követlerendo Ertendőbeli perception vag erogation avatkozand
 kintelenette sem, tehát éten állalmatossággal az nevezett Árvánah
 más Tuzort, avag Curatore rendelni méltorapson valis a követle
 zendo Ertendőnek Olso napjátul fogva kötelepségeket foglapon,
 is abb ell járhapson. Mely eből Kelgelme ent Rüntelen Élek is
 Hátol.

Az Tiszteltetés Remes
 Vármegyének

Stala-Egerseg 1792 1794.

alárotos Holgaja
 Egerhő János

[illegible]

Hatos Stih - - - - - " 1 u
 Hosaola - - - - - " 1 u
 Kalka jo alluorban wagon
 juh aikal, mellette ez hij Kampa
 A juhah mag olvasatvoni talitvuttal.
 Heli Stak vreu nyulitvan, ny munt:
 3 Kas - - - - - " 6 u
 3 Uui - - - - - " 29 u
 3 Myijien - - - - - " 104 u
 Pladli - - - - - " 20 u
 Kas Barang - - - - - " 3 u
 Uui Barang - - - - - " 17 u
 Myijien Barang - - - - - " 38 u
 Sum 118 u

Exheuch Kamisa too 99. to.
 A laho kaxnal levo Stailloaal
 Öry Jönnis Marka - - - - - 6 u
 Jüdi - - - - - 7 u
 vuthtil Peli 2. nyini 5.
 valozamitvato Malacz - - - - - 3 u

A laho kaxban
 Heli Jeli Kivomhato rozzane agueli.
 Hatos Stih - - - - - " 5 u
 Pahai Stih Stih jüstetne - - - - - 1 u
 Jög - - - - - " 2 u
 Päina - - - - - " 3 u
 Vändig keija nithiil - - - - - 1 u
 Lepido - - - - - " 1 u
 Paplan - - - - - " 1 u
 Uueghil ofinila Stensula vutarku 1 u
 Uueghil valo too tasto - - - - - 1 u
 Rix gyuzza taiti kantu vöüvil - - - - - 1 u

A dilti Stobaban
 Marfa 154. Jontus - - - - - " 1 u
 Stühvön - - - - - " 1 u
 Jöös Lada - - - - - " 1 u
 Stö ühengö mag päntözva - - - - - 1 u

Recherere - - - - - " 1 u
 Too 48. to. - - - - - - -
 Szepenjo - - - - - " 1 u
 Stalonny kundi 3. ahof - - - - - 1 u
 Hög Stita lyukas - - - - - " 1 u
 Rieka fia lyukas - - - - - " 1 u
 Nag fejste, de egy chis nadalaitöl. 3 u
 Kapa, de egy chis - - - - - " 3 u
 Doo Kapa - - - - - " 1 u

Axilius Haxban

Bony kudo ölt darabban 22 2/4 alkü
 jözögör kudo 4. darabban 23 40. alkü
 Hapozony kundi - - - - - " 1 u
 Egiz Pasonyi Kätöl - - - - - " 1 u
 Felt Pasonyi Kätöl - - - - - " 1 u
 Törch rafa hixvön - - - - - " 1 u

A Mijil ilies kaxban

5. ahos bony kudo - - - - - " 1 u
 Kapaon mero 4. Kapaon - - - - - " 1 u
 Sajnos ifibü 18. H^{oz} - - - - - " 1 u
 Nag veka - - - - - " 1 u

Hony kaxban

4. ahos Hapozony kundi, egy hony
 hapozony wagon benad - - - - - " 1 u
 Hölz töv Moxfas - - - - - " 1 u
 Stahuzis veka - - - - - " 6 u
 Jyuh - - - - - " 16 u
 Rieka - - - - - " 4 u
 Hixvön aguel - - - - - " 1 u

Piraxban

3. ahos bony kudi - - - - - " 1 u
 Rula mangati - - - - - " 1 u
 Lajkija - - - - - " 1 u

Mipis

+

Megro a Seheri Szomban

Lil' infela loggros Kozsi, Ladajival
 Vándorival, Mindehgyen all. Kiegil
 ve - - - - - " f -

Mely. ehgyen ábrátan végben lott Mjoi javah öskös isafaral attam ez
 bizonytho lehelness. Tölte Peshkeshkette Mmre pillebb.

Pakó Döng I. G. Keta-Vigai Ghung

Forrás: ZML IV.2.

5. számú melléklet

		<u>Einleitung</u>	
Herrn Dr. Johann Hermann Moritz Lazarus Herr Schultheißer			24
1	Bellij	- - - - -	1 18
2	Vegetabile et animale	- - - - -	- 24
1	Jus nature	- - - - -	- 7
2	Chompre Valumen 4 et 6	- - - - -	- 42
1	hölle Mythologia	- - - - -	- 27
1	Synopsis historici Imperatorum	- - - - -	- 24
1	Elementa Geometri	- - - - -	- 20
1	Aethoria	- - - - -	- 36
1	Bertij historici Ecclesiastica	- - - - -	1 36
1	Officium	- - - - -	1 -
Herrn Schultheißer vordem v. Herrn Egeghij		Pigma 6/154	
János Siagha Laub den 21. October		János Siagha Laub	
792		Compteur der H.	

Források: ZML IV.2.

gyokor.

Specificatio ab anno 1788 Jannaa

A mi Némő Szabo Munkát tettem Gjn Moritz Lá-
szár Számára. vagy követkeritk.

Jannaa:	2. Nadrágot fordítottam selemel együtt	=	48.
Majus 10.	1. új nadrágot csináltam	=	24
	$\frac{3}{4}$ Réf Posztót a Rése garas 50.	1.	49 $\frac{1}{2}$.
	$\frac{1}{2}$ Réfét Kanafasz,	—	21.
	selem,	—	8.
	1. Mentét fordítottam.	1.	18.
	Sombóti munka.	2.	30.
	1. Laiblit vartam.	—	24
	varenyi való selem	—	18.
	a Rénté Munkáit fizettem.	1.	—
	1 Réf Piktet.	—	57.
	Tevesszőr	—	3.
	2 Réf Váronyt a Laibli köz.	—	24.
	Sombót.	—	3.
	$3\frac{1}{2}$ Réf Linort a nadrágra.	—	10 $\frac{1}{2}$.
		Suma: f:	1042 40.

János amsz Zingel ist min
 Pfistly Lázall vartam ion
 Jan Jann Czegele Jofán
 első kúltor 1788 em 14 Jann
 Moritz Szabo Leopold Hoffmann
 Szabo Miskolc Jankov